

BUDAPEST FELFEDEZÉSE

Század eleji utazás a Váci úton

Hogyan lehet egy budai villa ablakában, mint holmi régi-módi batárban ülve a Vörös Hadsereg útjáról a Váci útra utazni, a rozsdásodó kertek piros keretéből a füstös Váci utat betekinteni, leküzdve egy-úttal nyolcvanegynéhány esztendő szükségzerű változásait, hogy utazásunk során előtűnjön a régi Angyalföld útőtere, a százéves Budapest újszülött munkásnegyede? Ehhez az úti varázslathoz olyan útikalauzra van szükségünk, akinek emlékezete a viasz frissességével őrzi a századfordulón már mohó sietséggel városiasodó Budapest sajátos légkörét. Örökre elfakult arcképeit, fűszeres történeteit, az elpergett évtizedek furcsa krónikáját.

Az útikalauz nyolcvankilenc évvel ezelőtt született Budapesten, a Kerepesi úton, a Keleti pályaudvar közelében és azzal egyidőben, hatéves volt, amikor szülei a külső Váci útra költöztek, budai házat hatvan évvel ezelőtt építtette, de építészirodájára, házassága és munkaterülete mindaddig Angyalföldhöz kötődtek, amíg oda nem írta neve elé a ny.-betűket. A nyugdíjazás *Tauszig* Béla életében mindössze anynyi változást idézett elő, hogy fiókba zárta a tervezőmérnök eszközeit s a teremtő rend, az alkotó építész szigorú fegyelmének szabályait kissé fellazítva hozzáfogott ahhoz a türelemjátékhoz, amely a nagyon magas kort megért és szellemi elevenségét megőrzött emberek tulajdonsága. Elkezdte az emlékezet építőköveiből összerakogatni a század végi Budapest házsorait, színfoltjait és emberalakjait. Mindaz, amit megőrzött, a múlt fakó metszetei közé tartozik — egy mai diafelvétel élességével és úde színeivel.

Született a Kerepesi úton, a Debrecen-szálló és néhai Spalkné kertés kocsmája között, a vásártér közelében, egy fatelep vezetőjének szerény otthonában. Hatéves volt, éppen iskolába került, amikor édesapja átszegődött egy nagyobb, Váci úti fatelepre, s a család az Angyalföldre költözött, erre a széles, hehepás országútra, amelyet csak jó húsz évvel később kezdtek feltölteni.

— Ma is tudok mutatni olyan házat a Csanádi utca környékén, amelynek kapubejárata az első emeletre vezet, a földszintet elnyelte a feltöltés. De talán jobb lenne, ha a Nyugati pályaudvarról indulnánk, ezen a sarkon és ebben a tömbben magam is több házat terveztem és építettem, néhányat abból az ezerből, amely az én terveim alapján készült Budapesten. Mit gondol, mi volt az én gyerekkoromban a mai Kádár utca környékén, ahol a villamosok visszafordulnak Újpest felé?

— Bérházak...

— A bérházak később épültek. Akkoriban ott állt az egykori Hagenmacher malom, majdnem szemközt az Eiffel-tervezte Nyugati pályaudvarral, annak is a királyi várótermével. Budapest akkoriban is pletykás, tudálékos, minden furcsaságot kifirtató város volt, így élénk szóbeszédre adott alkalmat az a tény, hogy a Hagenmacher malom kéménye megdőlt, mint a pisai ferde torony, mintha ezzel a meghajlással fejezné ki hódolatát a királyi váróteremben néha megjelenő koronás fők előtt. Azt ma már kevesen tudják, hogy a torony építőmesterének esze ágában sem volt ily módon kifejezni hódolatát az uralkodóház iránt. Egyszerűen az történt, hogy a Duna felől fújó szél állandóan kilengette a függőönt és a kémény ferdére sikerült. Sok aggodalmat okozott ez a „királyhú” gyárkézmény, míg a Lipótváros fejlőd-

dése kiszorította a pályaudvar közeléből a malmot.

Angyalföld akkoriban a pénz és a nyomor állandó ütközétének színhelye volt, a terjeszkedő tőke és az öntudatosodó munkások harcmezéje, ahol a fiatal mérnök kezdetleges Kodakjával megörökítette az 1904. évi május elsjei felvonulást. A fakó fényképen munkások menetelnek és a menet fölött a lovasrendőrök tollbok-rétája leng. A Váci útnak ezen a kezdeti, a városból kivezető szakaszán, a mai Elmunkás tér környékén a század végén és századelőn Jacob Wörner bajor származású gépgyáros birodalma terült el, aki malomfelszereléseket gyártott és — mellesleg — harangokat öntött.

— Wörner a kor egyik legjellegzetesebb figurája volt. Zord ember, aki egy szót sem tudott magyarul, senkinek sem adta meg a legelemibb tiszteletet sem, senkivel nem fogott kezét. Ha átjött a fatelepre, ahol édesapám volt a vezető, s ahonnan Wörner a malomszékek készítéséhez szükséges finom bútorfát vásárolta, mindig csak ezzel állított be: „Wo ist der Tauszig?” Hol van a Tauszig? Egyébként állandóan két óriási újfandundi kutya kísérte jobbról és balról, s ha megérkezett valahová, sohasem nyúlt kézzel az idegen kilincshez, hanem rámorodult az egyik ebre és az engedelmesen kinyitotta gazdája előtt az ajtót. Elképzélhető, hogyan bánt Wörner úr a munkásaival, bár azt is meg kell mondani, hogy a leghírhedtebb gazda, a legnagyobb munkásnyúzó nem ő volt, hanem egy belga tőkés: Van den Eyden, a Magyar—Belga Kisvasút Rt. vezérigazgatója, akihez egy ízben a saját mérnökei mentek el küldöttségben, hogy javítsanak valamit a munkásai helyzetén, mert hetek múltán el anélkül, hogy egyetlen falat hús kerülne az asztalukra. A belga vezérigazgató értetlenül vonta fel a vállát: — „Miért kell egyáltalán húst enni?”

Nehéz metszésű arcok, emberinek alig nevezhető emberi vonások merülnek elő a szemtanú emlékezetéből, az akkori Váci út homályából, a gyárkémények füstjének gomolygásából. A Váci úti kisgyerekek még emlékeznek Linzerre, a szeszgyárosra, aki olyan éhköppon tartotta munkásait, hogy művezetője, a német származású Leopold Antscher szórt emelt az embertelen kiuzsorázás miatt, de a Váci úti szeszkirály nem tárgyalt, kirúgta a művezetőjét s az nyomtalanul eltűnt. Hónapok múlva, a legnagyobb szeszpartály leszívásakor találták meg a holttestét, a művezető beleölte magát az alkoholba. Egyetlen esetet őriz az emlékezet, amikor a gyáros ráfizetett, s ez a történet is egy szeszfőzővel és borkereskedővel esett meg, bizonyos Engel úrral, aki hírvil vette, hogy a fináncok megunták szesz- és borhamisításait, s rajtaütésre készülnek. Engel kiverette a csapot a legnagyobb hordóiból, a bor és a szesz ott csobogott a csatornázatlan Váci út árkaiban, boldog-boldogtalan vödörökkel, csobolyókkal meríttette az italt, de a fináncok nem jöttek, viszont a „Tizenhárom ház” és környéke napokig tele volt részeg emberekkel.

— A Tizenhárom házzal szemközt egyébként egy nagy mezőség terült el, oda rakták ki hatósági segédlettel azoknak a munkásembereknek szegényes holmiját, akik nem tudtak labkért fizetni. Ennek a mezőségnek emlékezetem szerint mindig volt szabadtéri lakója. Az akkori Aréna út betorkollásának egyébként volt egy kínos szenzációja is. Ott állt Budapest egyik „zöld villamos”-nak nevezett nyilvános illemhelye. A terület talajvi-

szonyai miatt az illemhely alatt egy szoba méretű raktárhelyiséget építettek, amelyet az élelmes néni kegyességével céljaira berendezett. Előkelő hölgyek és urak tértek be a Hölgyek és Urak feliratú ajtókon, hogy azután találkozzanak a titkos szobában. A kispattant botrányról hetekig beszéltek Budapesten.

Amikor a szemtanú még kisgyerek volt, a Rákospatak partján — akkoriban azt is Ördögárokknak hívták — még erdőök terültek el és húzódtak Újpest felé. A patak partjára kísértelni erdei kirándulásnak számított, a kirándulást azonban sűrűn megzavarták a falkavadások, akik lóháton üzték a város határában a szarvast.

— A Rákospatak torkolatánál fogták tavasszal a legtöbb vizát, a Vizafogó név ma is őrzi ennek a jeles eseménynek az emléket, arra azonban már semmi sem utal, amit mint vasárnapi kiránduló a saját szememmel láttam. A patakparti erdőből a parforce-vadászok egy szarvasbikát vertek fel és a meghajszolt állat a város felé vette az útját, végül a Dessewffy utca 32. számú ház udvarán, az Első Magyar Betűöntő telkén fogták el, azután az Állatkertbe szállították. Az Aréna — ma Dózsa György út — sarkán állt a vámház, amelyet tudomásom szerint a Volga-szálló építkezése alkalmával bontottak le. Fiatal mérnök koromban ezen a tájon építettem első házamat, egy pékmes-ter emeletes házat. Az alapozásnál római kard került elő sértetlenül, egy könnyű római vadász kard, amely azt bizonyította, hogy a mai óbudai hajógyári szigetről — ahol Hadrianus császár palotája állt — a rómaiak is átjártak vadászni a „pesti” oldalra. Ahol ma a Fiastyúk utcai lakótelep áll, az én koromban még nádas kiöntések voltak, itt álltak a pesti vendéglősök jégvermei s én még korcsolyáztam azokon a kiöntéseken. A mai Árpád-híd pesti hídfőjének két oldalán a Budapestet építő tót nap-szamosok elképzeltetlen nyomortanyái zsúfolódtak össze. A hídfőtől balra esett a Lepsi, a jobb oldalon, ahol a Dagály utcai lakótelep áll, a legszegényebb nyomortanya, annak a nevének is lehet szlovákból lefordítani, nem tűrné el a nyomdafestéket... 1904-ben kikövezték a Váci utat és én szüleimmel a 70. számú házba költöztem. Túljutottunk a századfordulón, elkezdődött Budapest új korszaka.

A budai villa ablakát már nem éri el a sietős őszi nap, a kerteket gereblyeujjaival sepregeti a csípős szél. Az öregember, akinek majdnem ezer háza állt és áll Budapesten, fáradhatatlanul mesél, emlékezetének friss patakjával sodortatva egy világváros történetének színes kavicsait. A szemtanú és kortárs a várost idézi fel, amellyel néhanv év híján — egyszerre született.

Baróti Géza